

בדין אכילת חמץ עם קרבן פסח שני

שנינו במשנה במס' פסחים דף צה,א: מה בין פסח הראשון לשני? הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני חמץ ומצה עמו בבית. עכ"ל.
השאלה נשאלת, האם מותר רק להחזיק חמץ בבית בזמן אכילת פסח שני או האם מותר גם לאוכלו יחד עם הקרבן.

לשאלה זו התייחס המנחת חינוך (מצוה שפ"א) וז"ל: והנה דבר זה היה פשוט אצלי וכו' דאם אוכל כזית פסח יוצא ידי חובה. ואם יש עוד הרבה מהפסח שצריך לאכול שלא יהיה נותר, ודאי מותר לאכלו עם החמץ. ואחרי זה יאכל כזית מצה ומרור, או קודם הפסח, כמבואר ברמב"ם בהל' חמץ ומצה. הכלל דמצות עשה עליו לאכול פסח ומצה ומרור כ"א כזית, ויוצא י"ח ועם הפסח עצמו אותו הכזית שיוצא, גם כן מותר לאכול עם חמץ, אי לאו הטעם דרשות מבטל למצוה. אבל אם יצא ידי חובה כבר, או רוצה שיי"ח בכזית אחרון, מותר לאכול כל הפסח עם החמץ. כי לא מצינו בשום מקום איסור חמץ בפסח שני רק מצות עשה לאכול כזית פסח ומצה ומרור, ויוצא י"ח. וראיתי ברש"י בחומש פ' בהעלותך (ט,י)... וז"ל: פסח שני חמץ ומצה עמו בבית ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו, עכ"ל (רש"י). מבואר דאסור לאכול חמץ עם פסח שני, והוא אצלי דבר חדש מאד ולא ידעתי מהיכן יצא לרבינו זה. דנראה דאין איסור כלל, ולא ראיתי בשום מקום וכו' וצע"ג, עכ"ל.

לפי הבנתו, וכך גם הבינו כמה מהמפרשים, שפירוש דברי רש"י הם, שאם אמנם אין בפסח שני איסור חמץ של כל יראה ובל ימצא, אבל יש איסור אכילת חמץ יחד עם אכילת הקרבן. אולם בס' אמבוהא דספרי (דף קכ"ז,ב) תמה עליו, וז"ל: - - - מה שראיתי להג' מג"ח ז"ל במצ' שפ"א שכ' להמציא דבר חדש מד' רש"י ז"ל בהעלותך שכ' בזה"ל: פסח שני חמץ ומצה עמו בבית ואין איסור חמץ אלא עמו באכילתו. והמציא מזה הגז"ל דבר חדש דרש"י ס"ל דאסור לאכול חמץ עם הפסח שני, יע"ש. וד' הגז"ל תמוהים, דמעולם לא עלה על דעת רש"י ז"ל לומר כן, דהיכן נמצא זה ומה טעם יש בדבר. וע"ע רש"י סוכה מ"ו, ב ד"ה "ופנית". אבל ברור דכונת רש"י ז"ל לפרש הלשון דחמץ ומצה "עמו" בבית, דלא תיחא דעמו, היינו דרשאי להחזיקו בבית, ואין עובר בכ"י. ועל כן פירש"י ז"ל דלשון "עמו" היינו עמו באכילתו, דרשאי

גם לאכול חמץ עם מצה. וזה דבר פשוט בלי פקפוק, עכ"ל.

לעומת זאת בעל "משך חכמה" הבין ברש"י כפי שהבינם ה"מנחת חינוך". ולדעתו ישנם גם מקורות להלכה זו. וז"ל: בפרשת בהעלותך (ט,יא): על מצות ומרורים יאכלוהו - פירוש, שיאכלו אותו רק עם מצה, לא עם חמץ, והוי לאו הבא מכלל עשה, וכן פירש רש"י. ואין איסור חמץ אלא באכילתו. וכן במשנה ונאכלין עלי על מצות וכו'. ובתוספתא פסח ראשון נוהג כל שבעה ופסח שני נוהג יום אחד וכמו דכל שבעה על איסור חמץ קאי כן יום אחד הוא שאינו נאכל עם חמץ, ופשוט, עכ"ל.

פירוש זה צ"ע לענ"ד. ראשית, בנוגע לדרשה שיש איסור חמץ באכילת פסח שני משום שזה לאו הבא מכלל עשה, דרשה זו מחודשת וחז"ל לא הזכירה, ולפי זה נצטרך לומר שלא רק חמץ אסור לאכול באותה שעה, אלא כל דבר שאינו מצה ומרור אסור באכילה זו. ואם יאכל ירק אחר שאינו מרור יחד עם המרור גם כן יעבור באיסור זה, דבר שלא שמענו מעולם. ועוד, הסוברים שלא הבא מכלל עשה נדרש רק כאשר העשה אינה מצוה מצד עצמה לכן נדרש הדבר לאיסור, אולם כאשר העשה הוא מצוה חיובית מצד עצמה, כמו הנדון שלפנינו, שהתורה ציותה לאכול פסח על מצה ומרורים, אין להסיק מכאן שיש איסור לאכול דבר אחר שאינו מצה או מרור, שהרי לגופו הוא נצרך - לחייבו באכילת מצה ומרור.

גם בנוגע לראיה מהתוספתא יש לעיין כדלהלן: הנה הגר"י אברמסקי וצ"ל בפירושו "חזון יחזקאל" על התוספתא הנ"ל (פסחים פרק ח,ג) כתב בזה"ל: והשני יום אחד - קשה לפרשה, הלא אף יום אחד אינו אסור בחמץ בפסח שני. ודוחק לפרש דהאי יום אחד קאי על השעה שהוא אוכלו אשר אז הוא אסור בחמץ כמו שכתוב ברש"י במדבר ט, י (ועיין היטב בסוגית הגמרא במס' דף צו ריש ע"ב) משמע שרק בפסח מצרים שהיה יום שלם אסור בחימוץ, שייך לשון כזה, עכ"ל. הניח לשון התוספתא מבלי ביאור.

והנ"ל בזה, דהנה איתא במס' פסחים (ק"כ,א): אמר רבא מצה בומן הזה דאורייתא וכו' תניא כותיה דרבא ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו (הפסוק הזה כתוב בפסח שני בפ' בהעלותך הנ"ל ונראה דצ"ל ומצות על מרורים יאכלוהו הכתוב בפסח ראשון (בשמות יב,ח) אין לי אלא בזמן שבת המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מניין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה.

עפ"י סוגיא זו נאמר בשו"ע (או"ח סי' תע"ה,ו), שאין חיוב אכילת מצה במשך כל ימי הפסח, להוציא את הערב הראשון. אולם לא כן דעת הגר"א המובאת ב"מעשה רב" (סי' קפה) וז"ל: שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות, אלא לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא היא, עכ"ל. גם האבן עזרא מבאר שמצות אכילת מצה מתחלקת לשנים. וזו לשונו על הפסוק שבעת ימים מצות תאכלו (שמות יב,טו): טעם מצות

תאכלו וזכר לאכילתם בצאתם ממצרים כי לא צוה שיאכלו מצות רק הנאכלים עם הפסח לפני חצות הלילה רק שבעת ימים צוה לאכול מצות להיות זכר לאשר קרה לכם בצאתכם ממצרים כי שם כתוב כי לא חמץ וכו', עכ"ל. הרי שקיימת מצוה לאכול מצה יחד עם קרבן פסח, כלומר שזהו חיוב מדין אכילת הקרבן, ונוסף לכך ישנה גם מצוה לאכול מצה כל שבעה בתור זכר ליציאת מצרים שבצאתם אכלו מצה ולא חמץ, וכפי שמבאר האב"ע בהמשך דבריו שם: אכלו מצה זו שבעה ימים עד שטבע פרעה ביום השביעי.

לפי הנחה זו נראה שניתן לפרש כך גם את התוספתא הנ"ל, שבה נאמר - פסח ראשון נוהג כל שבעה ופסח שני נוהג יום אחד - ונאמר שכוונת התוספתא היא להשוות מצות אכילת מצה זו לזו. פירושו, כשם שפסח ראשון נוהגת מצות אכילת מצה כל שבעה, כלומר לא רק בלילה ראשון עם אכילת הקרבן, אלא במשך כל שבעת הימים, וזכר לאכילת מצה ביציאת מצרים. אכן ברור שהמצוה שבכל יום חשבעת הימים אינה אלא כזית אחד בלבד, כן בדוגמא זו, גם המצוה שבפסח שני שנוהג יום אחד הכוונה לכזית אחד בלבד שכן בפסח שני ישנה רק מצות אכילת מצה מדין הקרבן, וזוה אכילת הכזית אינה אלא יום אחד בלבד. לפי הפירוש הזה מיושבת תמיהת החזון יחזקאל¹.

ובזה מבוארת שפיר ההשוואה שקיימת בין אכילת המצות כל שבעה שבפ"ר, לאכילת המצות שבפ"ש ביום האחד. ואילו אם הכונה לאיסור אכילת חמץ כ"משך חכמה" אינו מובן איך אפשר לומר שהוא נוהג יום אחד, כשהכוונה היא שחמץ אינו אסור רק בזמן אכילת הקרבן, בעוד שאיסור החמץ בפסח ראשון ישנו כל שבעת ימים מלאים².

זאת ועוד. הגמרא במס' פסחים (כ"ח,ב) מביאה ברייתא שבה נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון, אם בערב פסח אחרי חצות יש איסור לאו באכילת חמץ, לפי ר"י יש ולפי ר"ש אין. ומובא שם - אמר לו רבי שמעון וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר, 'לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות' אם כן מה ת"ל לא תאכל עליו חמץ? בשעה שישנו קום אכול מצה ישנו

1. תמיהת החזון יחזקאל, שהיא בעיקר בהסתמכות על הסוגיא צ"ו,ב, כמבואר בדבריו, עדיין במקומה עומדת, שהביטוי יום אחד משמעותו כל היום, ולא רק הלילה, ואילו פ"ש אינו נוהג אלא באכילת הפסח בלבד, ולגוף התמיהה, איך שלא יתפרש, מוכרח לומר, דלא דק. ועיין.

2. הפירוש של האמבואה דספרי ברש"י הוא תמוה ובלתי קביל, והפשט, כפי שהבינו דבריו המנ"ח והמשך חכמה. ולפי דבריו, אפילו אותו כזית מצה שמצוה באכילתו עם הפסח ככתוב מפורש "על מצות ומורורים יאכלוהו", גם הוא יכול להאכל עם חמץ, והרי ככה"ג, לכו"ע, אתי חמץ רשות ומבטל המצוה, כמבואר בסוגיא דף קט"ז,א.

וזקוקים אנו לפירושו של ה"משך חכמה" ברש"י. וכונת דבריו, דהנה כל הכתוב "על מצות ומורורים יאכלוהו" נראה מיותר לכאורה, שהרי בסוף נאמר "ככל חוקת הפסח יעשו אותו" ובספ"ז שם (יב) כל שלימד בגדול לימד בקטן, כלומר בפ"ש. וכבר נדרש שם לזה לפי ר"ע (י"א): דבר שא"צ לאומרו, הלא כבר נאמר כחוקת הפסח וכמשפטו, הלא בכלל חקת הפסח מצה ומרור וכו'. ולזאת מתפרש, לרש"י אליבא דגמרא דידן דפ"ש חמץ ומצה עמו בבית בא להוציא כל אכילת הפסח, ולא רק כזית האכילה שהוא מצות היום, אלא גם מה שממשיך לאכול, כדי שלא להביאו לידי נותר (עי' העירך לנצי"ב זצ"ל מה שדייק בשינוי לשון האזהרה לענין נותר בין ס"ר לפ"ש) אף הוא אינו נאכל עם החמץ. ומפרש המשך חכמה, שודאי אין הכוונה שמחויבים לאכול כל מה שבאים לאכול מהפ"ש רק עם קצה ומרור,

בבל תאכל חמץ ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ, ע"כ. וכתב על זה ה'פני יהושע' שם:.... איכא למידק א"כ מאי קאמר ובשעה שאינו בקום אכול מצה אינו בבל תאכל חמץ, דהא ודאי ליתא, דהא בכל שבעת ימים אינו בקום אכול מצה לבר מלילה ראשון דהוי חובה ובאינך רשות וכו'. ועוד אפשר לומר, דלר"ש בכל שבעת ימים אכילת מצה מצוה וכפשטא דקרא דהא לקמן ס"פ ערבי פסחים (ק"כ,א) משמע דהא דאין מצות אכילת מצה אלא בלילה ראשון לא ידעינן אלא מרומיא דקראי וכו' וא"כ לר"ש אפשר דלית ליה הך דרשא דדריש להאי רומיא דקראי למילתא אחרייתא לענין חדש וישן כדאיתא בטפרי פ' ראה וכו' עכ"ל. לפי פירוש זה, דעת רבי שמעון שישינה חובה לאכול מצה כל שבעה. א"כ יתכן לפרש שגם התוספתא הנזכרת אולא בשיטה זו. וממילא הכונה היא, כאמור, שפסח ראשון נוהג כל שבעה מצות אכילת מצה ופסח שני חובה זו קיימת יום אחד בלבד, והיינו - עם אכילת הפסח. לפי הפירוש הזה שוב אין ראייה מהתוספתא שישינו איסור אכילת חמץ בזמן אכילת פסח שני וממילא מותר לאכול את הקרבן יחד עם חמץ, להוציא כזית אחד וכפי שסובר המנחת חינוך הנ"ל.

דוה ודאי אינו, כשכל האכילה אינה אלא גלל הפסח, אלא רבא לאסוקי חמץ, שאין לאכול עם הפסח חמץ בשום פנים. ולזה מביא התוספתא שנאמר שם: פסח ראשון נוהג כל שבעה ופ"ש נוהג יום אחד, שמשני לענין פ"ר נאכל כל שבעה, אין פירושו שיש מצוה לאכול מצה כל שבעה, שהרי אמרו שכל שבעה אינו אלא רשות (פסחים ק"כ א). [נגם לגר"א במעשה רב שאומר שייג מצוה בשאר הימים, פירושו, שאם אוכל מצה, מקיים מצוה. אבל ברור שגם לירי' אי"ז מצוה חיובית לאכול כזית מצה בכל יום משבעת הימים, שא"כ הרי זו מצוה ממש, מצוה שהיא חובה, ובמה נבדלת ממצות אכילה של ליל ראשון, אי"ז כנ"ל] יזכמו דכל שבעה על איסור חמץ קאי" כלומר, שאין פירושו חיוב לאכול כל שבעה כזית מצה, אלא הכוונה שכל שבעה קיים האיסור של המנוגד למצה, והיינו חמץ, כן יום אחד הוא שאינו נאכל עם החמץ" היינו שכמו בפ"ר כן בפסח שני, כאשר למש"נ בו "על מצות ומרורים יאכלוהו" כוונה לשלול אכילת חמץ עמו, והיינו, כאמור ברש"י, שגם אכילת הפסח שני, כשקיים כבר מצות הכזית שיש בו מצות היום, כיון שעכ"פ אוכל מהקרבן, אסור שיאכל ממנו דהרב המנוגד למצה, והיינו חמץ.

ומסולקות שאלות הרהמ"ה שליט"א, דאכן קרא אינו נצרך לגופו למצות אכילת הפסח עם מצה, כי זה כבר שמענו, וכנ"ל ממה שהוקש לפ"ר. אלא כל עיקרו של הכתוב, על מה שאוכל אחר שקיים עיקר המצוה, וזוה אין הכוונה אלא לל"ת הוצא מכלל זה, כלומר לאיסור החמץ. ולא אתי קרא לאסור כל אכילת רשות שהיא, שכנ"ל ממילא ידענוה, דרשות מבטל מצוה, ובאכילת הנוסף על הכזית, אין באמת איסור של דבר אחר, כיון שעיקר אכילתו שלא ישאר ממנו, אלא הכוונה לאסור את המנוגד לו היינו חמץ, וכלשון הכתוב "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות".

העורך